

Полякова Ю.В.,

к.е.н., доцент,

Львівський торговельно-економічний університет

ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Статтю присвячено розгляду особливостей та тенденцій сучасного розвитку вищої освіти. Проведено оцінку переваг та проблем вітчизняної системи вищої освіти, позицій України в міжнародних освітніх рейтингах. Запропоновано заходи щодо адаптації вищої освіти до глобалізаційних викликів із метою підвищення її конкурентоспроможності.

Ключові слова: вища освіта, система вищої освіти, глобалізація, ринок освітніх послуг, вищий навчальний заклад.

Постановка проблеми. За останні десятиліття на міжнародному рівні активно відбуваються глобалізаційні процеси, тому уряди більшості країн світу приділяють увагу розвитку національної системи освіти, передусім з урахуванням впливу процесів інтеграції та глобалізації. Глобалізацію розглядають як стандартизацію, економічну інтеграцію та крос-культурну взаємодію на відміну від інтернаціоналізації, яку в освіті пов'язують більшою мірою зі зростанням обсягів академічної мобільності. У галузі освіти виділяють такі характерні риси глобалізації освітнього простору: зростання попиту на якісну освіту, уніфікація знань, прагнення країн світу досягнути високих показників якості освіти, диверсифікація, запровадження інновацій в освітньому процесі, зростання освітніх бюджетів тощо.

За таких обставин національні системи вищої освіти вже не можуть не враховувати глобальні тенденції, така ситуація виступає однією з найважливіших передумов для їх перегляду. Співтовариство вищої освіти здатне певною мірою адаптуватися до змін, що відбуваються, шляхом підвищення освітнього рівня, формування напрямів майбутнього розвитку освітньої політики, визначення можливостей країн на довгострокову перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з розглядом глобальних тенденцій в освітньому просторі та проблем розвитку освіти, розглядали у своїх працях С. Головань, С. Гуткевич, І. Ільницька, О. Красовська, А. Марчук, В. Новицький, І. Онищенко, Л. Хижняк та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Значення вищої освіти для розвитку суспільства важко недооцінити, оскільки вона сприяє зростанню людського капіталу, генеруванню нових інтелектуальних ідей, упровадженню інновацій та технологій і в кінцевому результаті визначає рівень соціально-економічного розвитку держави та її конкурентоспроможність. Зміни в системі вищої освіти спричиняються як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Серед найбільш вагомих викликів слід назвати швидкозмінні вимоги ринку, перетворення вищої освіти в основне джерело інноваційного розвитку, диверсифікацію освітніх програм, зростаючу трудову та освітню мобільність [1]. За таких умов вищі навчальні заклади постали перед новими викликами – встигати

за вимогами часу, щоб успішно конкурувати на ринку освітніх послуг, який вже давно не обмежується національними кордонами, одночасно будучи відповідальними за освітній процес та адаптацію молоді у швидкій соціалізації.

Мета статті полягає у виявленні впливу процесів глобалізації освітнього простору на вищу освіту України та розробці напрямів щодо її адаптації до умов глобального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освіта перетворилася на продуктивну силу, яка дедалі більшою мірою визначає успішність націй та цілих регіонів у конкурентній боротьбі за виживання, тому сучасний етап розвитку людської цивілізації, що визначається як перехід до суспільства знань, характеризується якісно новими вимогами до розвитку освіти [2, с. 6–7]. Вітчизняні вчені наголошують, що вища освіта загалом зазнає меншого впливу глобалізації, ніж, наприклад, фінанси та міжнародна торгівля. Проте в ній досить помітно проявилися тенденції зростання фінансових потоків та масовість. На збільшення освітніх бюджетів впливають урядові стратегії фінансування економік; прагнення громадян забезпечити освітою своїх дітей; поширеність приватного інвестування; збільшення кількості дорослих, які отримують додаткову освіту; стрімке впровадження інформаційних технологій в освітній процес [3]. Тому зміни у контингенті студентів в Україні відбивають не лише демографічні тенденції, а й сформоване ставлення до отримання вищої освіти у суспільстві.

Щодо масовості, то зазначають, що вища освіта перетворюється з певного привілею на соціальний стандарт, стає соціальною реальністю на зразок писемності та доступу до телефонного зв'язку або Інтернету [3]. І тому стратегія розвитку навчальних закладів, серед іншого, будується з урахуванням популярності певних спеціальностей серед населення.

Як можна побачити на рис. 1, тренд постійного зростання кількості студентів вищих навчальних закладів в Україні почи-

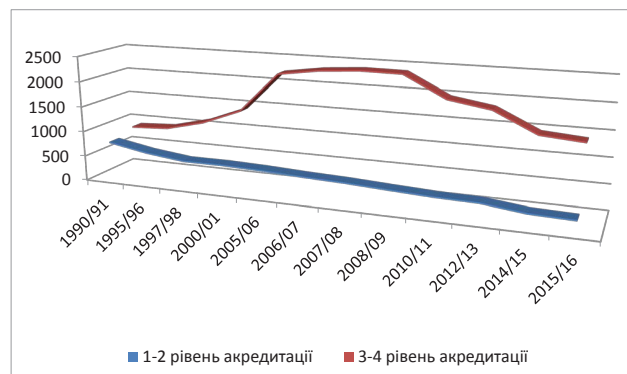

Рис. 1. Кількість студентів у вищих навчальних закладах України [4]

Інформація за 2014/15, 2015/16 н.р. подається без урахування тимчасово окупованих територій.

наючи з 2008 р. має спадну тенденцію, кількість студентів стрімко знижується.

Порівняння розподілу студентів за галузями освіти в Україні, Польщі, Франції та Італії показує, що в цілому співвідношення є подібним [5]. За період з 1991 по 2013 р. в Україні збільшилась питома вага студентів, що здобувають освіту за напрямом «соціальні науки, бізнес та право». Контингент осіб, які обрали освіту за напрямом «інженерія, промисловість та будівництво», скоротився у відносному виразі, але збільшився в абсолютному. Найбільшого скорочення зазнала освіта у військовій сфері, що стало наслідком демілітаризаційних процесів у країні [5].

Аналогічні тенденції можна спостерігати і щодо кількості вищих навчальних закладів в Україні (рис. 2).

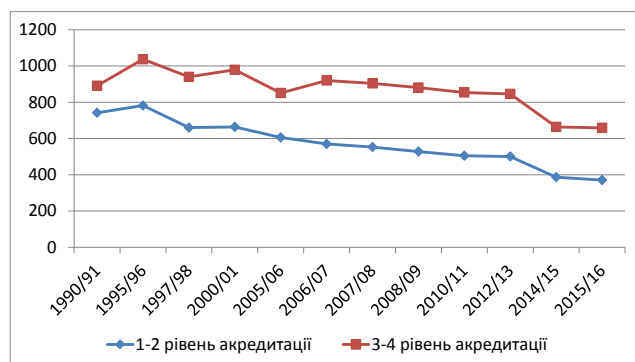

Рис. 2. Кількість вищих навчальних закладів України [4]

Інформація за 2014/15, 2015/16 н.р. подається без урахування тимчасово окупованих територій.

Можна побачити, що після 2008 р. кількість вищих навчальних закладів, передусім тих, що віднесені до III та IV рівнів акредитації, починає поступово зменшуватися, тому на даний час ми можемо спостерігати якісно нову динаміку розвитку вищої освіти. Ресурси для кількісного збільшення контингенту студентів як основного напрямку підвищення попиту на вищу освіту кардинально зменшуються.

Провідна світова мережа дослідницьких університетів «Юніверсітас 21» оприлюднила черговий щорічний рейтинг національних систем вищої освіти. Результати показали, що в рейтингу 2014 р. лідируючі позиції посіли США і Швеція (відповідно, 1-е і 2-е місця, загальна кількість досліджуваних країн – 50). Постсоціалістичні європейські країни показали такі результати: Словенія (25-те місце), Чехія (26-те), Угорщина (29-те), Польща (31-е), Словаччина (37-е), Румунія (39-те), Болгарія (40-е), Хорватія (44-те). Україна посіла 42-ге місце [6].

Рейтингова система базується на врахуванні чотирьох груп критеріїв: ресурси (загальні та державні витрати на вищу освіту, витрати навчальних закладів на дослідження і розробки), середовище (стан регуляторного середовища, державна політика і регулювання у сфері вищої освіти), зв'язки (інтегрованість вищих навчальних закладів у суспільні мережі, у тому числі в міжнародний освітній і науковий простір) та результати (впливовість вищих навчальних закладів).

Розглянемо наведені вище складники. Україна була зарахована до першої десятки країн за рівнем витрат на вищу освіту у відсотках до ВВП, проте за витратами на одного студента розміщується на рівні найнижчої групи. Видатки вітчизняних навчальних закладів на дослідження та розробки показують 43-тє рейтингове місце, що не зовсім відповідає стандартам,

прийнятим у високорозвинених країнах. Україна є беззаперечним лідером за часткою представників жіночої статі серед студентів у системі вищої освіти. Високий рівень якості також притаманний системі збору та опрацювання статистичних даних у вітчизняній освіті.

Українські вищі навчальні заклади у категорії «Зв'язки» представлені значним відсотком наукових публікацій, які виконані спільно з іноземними партнерами (33-тя позиція), однак ситуація виглядає набагато складнішою в частині кількості публікацій, виконаних спільно з дослідниками-практиками, та в секторі трансферу знань між навчальними закладами і бізнесом (49-та позиція).

За представленістю результатів наукових досліджень учених у журналах, які індексуються в наукометричній базі даних Scopus, вітчизняні вищі навчальні заклади мають невисокі показники за міжнародними стандартами. Присутність вітчизняних навчальних закладів у рейтингах кращих університетів є достатньо скромною. Винятком є чотири університети, які знайшли своє місце в міжнародному рейтингу QS у 2013 р., але жодного з них не було представлено в Шанхайському і рейтингу «Таймс» [6].

Отже, серед важливих переваг вітчизняної вищої освіти можна назвати її соціальну структуру, широкий доступ населення до вищої освіти та якість системи збору статистичних даних. І водночас можна погодитися, що ці фактори не є визначальними для підвищення конкурентоспроможності навчальних закладів на міжнародному рівні. Оскільки фактори глобальної конкурентоспроможності вітчизняної системи освіти не є достатньо розвиненими, то слід розробляти стратегію, спрямовану на відкриття для зовнішнього світу і формувати нові принципи діяльності та управління у напрямі посилення конкурентних позицій у глобальному освітньому просторі.

Зазначають, що в Україні спостерігається стабільно високий рівень державних витрат на освіту, який відповідає кращим світовим стандартам. Державні витрати на вищу освіту досягли свого максимуму в 2010 р. (2,3% ВВП) і надалі мають тенденцію до скорочення. В Україні домінує державне фінансування освіти. Витрати державного бюджету України на сферу освіти протягом 2004–2012 рр. зросли втричі та досягли 26,9 млрд. грн. (3,36 млрд. дол. США). Фінансування вищої освіти з місцевих бюджетів залишається незначним [5]. Більшість механізмів фінансування освіти, що довели свою ефективність у розвинених країнах, такі як, наприклад, гранти, не знайшли поширення в Україні, тому вітчизняні студенти схильні до пошуку роботи навіть за рахунок навчання, переходу на заочну форму, що може негативно відобразитися на якості освітнього процесу.

Серед недоліків або структурних перекосів фінансування можна назвати практичну відсутність у країні практики державного стимулювання участі корпоративного сектору у фінансуванні вищої освіти, хоча світовий досвід свідчить про усвідомлення на мікрорівні важливості компетенції працівників, що стимулює інвестування працевластцями у підвищення їхнього освітнього рівня. Успішність цієї політики позитивно впливає на прибутковість бізнесу, і основними споживачами освіти за європейськими стандартами є студенти і працевластці. Окремі вади української вищої освіти, особливо в галузі економіки, пов'язані із відсутністю тісної взаємодії між бізнесом та наукою, коли діяльність вітчизняних підприємств та дослідження науковців університетів не пов'язані між собою, та неможливістю ефективно проводити студентську практику, а також із відсутністю даних про реальний стан підприємств на

відміну від європейських університетів. Очевидно, що за таких умов розбудувати навчальну та наукову діяльність українських навчальних закладів відповідно до світових стандартів необхідно, хоча і непросто.

На сучасному етапі спостерігається стрімке збільшення українських абітурієнтів, які мають бажання здобути вищу освіту за кордоном. Позитивно характеризується потік українських студентів до Польщі, що польська сторона вважає успіхом маркетингової стратегії, яка застосовується на українських теренах.

Щодо чисельності іноземних студентів в Україні, то іноземці становлять близько 3% її студентського контингенту. Цей показник є досить низьким порівняно з провідними країнами світу, які демонструють коливання в межах 10–20% і прагнуть довести контингент міжнародних студентів до 25–35% [5]. Причиною того, що на навчання до України приїжджає незначна кількість іноземців з економічно розвинутих країн, є недостатньо високі котирування вітчизняних навчальних закладів у міжнародних рейтингах. Можна погодитися з думкою, що наявність іноземних студентів в українських університетах слугує важливим індикатором розвиненості та привабливості освітнього простору країни і підтверджує відповідність вітчизняної освіти кращим світовим зразкам. Залучення іноземних студентів до України є пріоритетним засобом підвищення іміджу вищої освіти та її інтеграції до міжнародного освітнього простору шляхом диверсифікації мов навчання, створення можливостей для студентів отримувати подвійні дипломи про вищу освіту та брати участь у програмах мобільності.

Рейтинг освіти є також важливою складовою частиною Глобального індексу конкурентоспроможності країни. Так, у 2014 р. в Україні якість системи освіти в цілому оцінювалась на рівні 72 з 144 країн, що досліджувалися, і це було на 16 позицій нижче, ніж у 2010 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтингові позиції України за складовими частинами Глобального індексу конкурентоспроможності [7]

Критерій	2010 р.	2014 р.
Якість системи освіти в цілому	56	72
Стан вищої і професійної освіти	46	40
Якість освіти з менеджменту бізнесу	108	88
Якість вищої математичної і природничої освіти	42	30

Нещодавно Україна за вищою освітою та професійною підготовкою піднялась на сім позицій і зайняла 34-те місце зі 140 країн світу. Таким чином, вища освіта залишається конкурентною перевагою України. Україна зайняла 14-те місце у світі за рівнем охоплення вищою освітою, 38-ме – за якістю викладання математики і природничих наук, 44-те місце – за доступом до Інтернету в школах [7].

Ознакою глобального простору також виступає інформатизація всіх сфер суспільного життя, і саме тому вища освіта вже не може зводитися до традиційного формального розподілу ролей між викладачем і студентом. Для швидкої адаптації в умовах диверсифікації інформаційних потоків має змінитися завдання викладача щодо максимізації та оптимізації інформаційного потоку – розробка ефективних методичних систем та врахування фактора особистості [8].

Важливою є розбудова привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої

як до європейського простору вищої освіти, так і до європейського дослідницького простору. Саме у гармонійному поєднанні освіти і наукових досліджень полягає секрет швидкого успіху та прогресу розвинених країн, які розглядають наукові дослідження як основу соціального та економічного прогресу. У зв'язку з цим основними пріоритетами подальшого розвитку національної системи освіти можна назвати: трансформацію університетів у центри освіти та науки, які спроможні продукувати конкурентоспроможні інтелектуальні ідеї для інноваційного та технологічного розвитку країни; забезпечення рівноправної конкуренції між вищими навчальними закладами на ринку освітніх послуг із метою створення сприятливих умов для підвищення якості освіти; налагодження взаємозв'язку між навчальними закладами та бізнес-структурами; впровадження у навчальні програми з підготовки студентів практичної та фахової складових; розвиток системи освіти протягом усього життя; інформування суспільства щодо цінності певних спеціальностей на вітчизняному або міжнародному ринку праці.

Висновки. Проведений аналіз сфери вищої освіти в Україні загалом показав недостатній рівень глобальної конкурентоспроможності вітчизняних навчальних закладів, їх слабку представленість та інтеграцію у світовий і європейський науково-освітній простір. Виклики для українських навчальних закладів передусім пов'язані з проявами глобалізації та загостренням конкуренції на ринку освітніх послуг, однак їх слід розглядати як передумови для якісного зростання, що може призвести до підвищення якості вищої освіти в Україні, іміджу в міжнародному освітньому просторі, а також до повернення позитивної динаміки розвитку галузі.

Стратегічним завданням для вітчизняної вищої освіти є повноцінна та рівноправна інтеграція до світового освітнього простору. Оскільки зовнішні фактори помітно впливають на вітчизняні системи освіти всіх країн, то, з одного боку, це є можливістю адаптувати позитивний досвід кращих навчальних закладів, а з іншого – запропонувати власні напрацювання.

Література:

- Живага О. Вища освіта в процесах глобалізації (філософський аналіз) / О. Живага // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2013. – № 1. – С. 141–144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2013_1_37.
- Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи : [монографія] / За заг. ред. Ф.Г. Вашука]. – Ужгород : ЗакДУ, 2011. – 560 с.
- Іщенко А. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України / А. Іщенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua.
- Вищі навчальні заклади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
- Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : аналітичний звіт. – К. : Міжнародний фонд досліджень освітньої політики, 2014. – 144 с.
- Сацик В. Україна в дзеркалі міжнародного рейтингу національних систем вищої освіти «Юніверситас 21» / В. Сацик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.edu-trends.info/universitas_21.
- Україна в рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytingu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>.
- Новицький В. Щодо питання про інтеграцію науки та освіти / В. Новицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2006/1-2/20060126.html>.

Полякова Ю.В. Вызовы глобализации образовательного пространства для высшего образования

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению особенностей и тенденций современного развития высшего образования. Проведена оценка преимуществ и проблем отечественной системы высшего образования, позиций Украины в международных образовательных рейтингах. Предложены мероприятия по адаптации высшего образования к глобализационным вызовам с целью повышения его конкурентоспособности.

Ключевые слова: высшее образование, система высшего образования, глобализация, рынок образовательных услуг, высшее учебное заведение.

Poliakova Ju.V. Challenges for higher education due to globalization of educational space

Summary. The article examines the peculiarities and tendencies of contemporary development of higher education. It presents an evaluation of the benefits and problems of the national system of higher education as well as Ukraine's position in international education rankings. Measures to adapt higher education to the challenges of globalization in order to increase its competitiveness are proposed.

Keywords: higher education, system of higher education, globalization, education services market, institution of higher education.